

ИЗ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

Пуковник МИХАЕЛ МИШИЧ

ИСКУСТВА ИЗ УПОТРЕБЕ АРТИЉЕРИЈЕ VII КОРПУСА НОВ И ПОЈ

У овом чланку размотрићемо особености рада артиљерије VII Корпуса НОВ крајем 1943 и у току 1944 године.

Релативно тешки услови у којима су у то доба дејствовале јединице VII корпуса (15 и 18 дивизија) имали су одраза и на рад артиљериских јединица, па су зато при употреби артиљерије јаче дошле до изражаја поједине специфичности које иначе карактеришу рад артиљерије при подршци партизанских дејстава.

Пре но што пређемо на разматрање рада артиљерије, изнећемо, укратко, услове у којима су вођене борбе и њихове основне карактеристике.

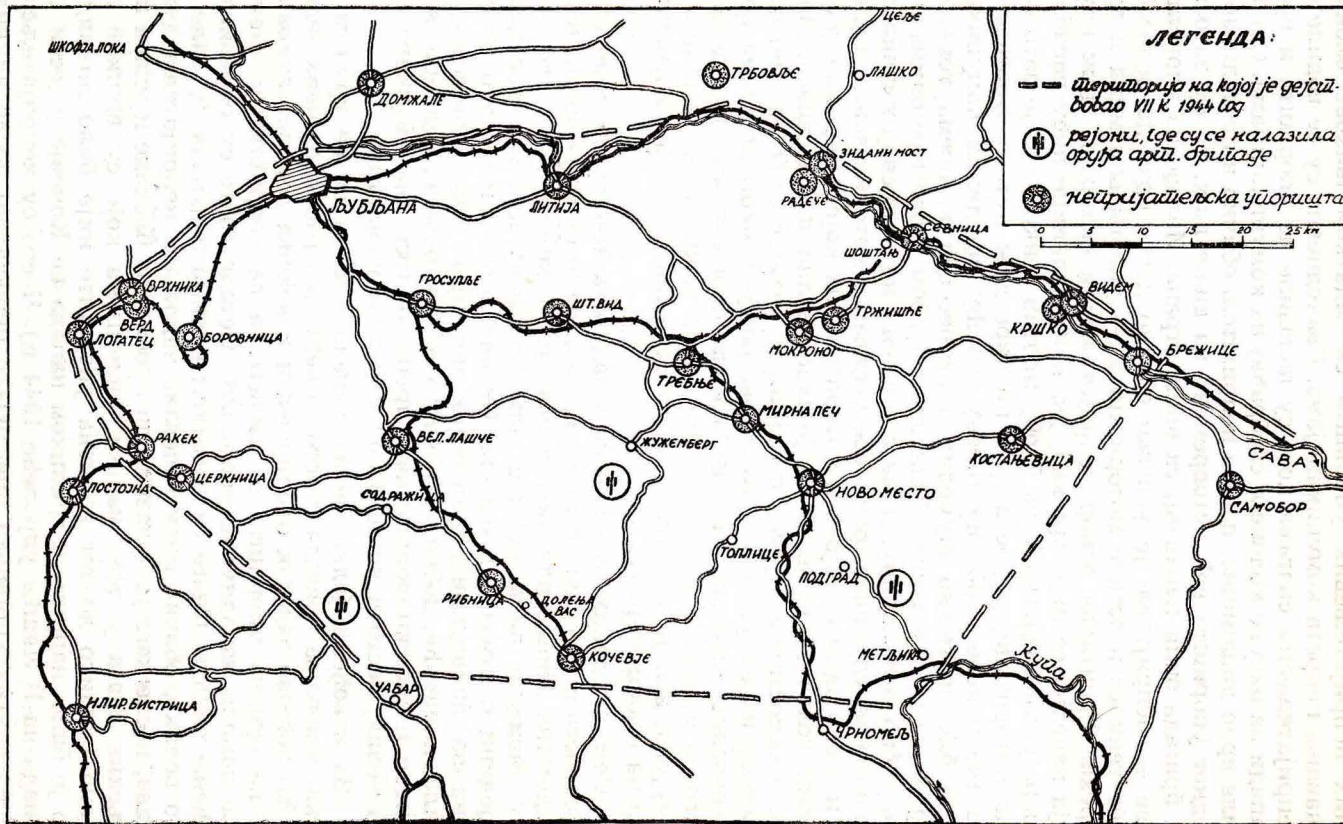
Седми корпус је у то време дејствовао на просторији Љубљана — Брежиге — Меглика — Постојна (види скицу). Непријатељ је био цело време врло активан. Основни циљ његових дејстава био је уништење наших снага и несметано коришћење комуникација које пролазе кроз овај део Словеније као што су: Љубљана — Постојна, Љубљана — Ново Место — Карловац, Љубљана — Кочевје и Љубљана — Зидани Мост — Загреб. Дуж ових комуникација и у њиховој близини на свим важнијим местима непријатељ је образовао утврђена упоришта а међупросторе је контролисао својим јединицама. У важнијим местима као што су Љубљана, Ново Место, Кочевје и друга, имао је веће снаге и иста чврсто држао у својим рукама, док је слабијим снагама посео поједина упоришта на комуникацијама између њих. С обзиром на оперативан значај овог подручја и велик број добрих комуникација, непријатељ је настојао да успостави што гушћу мрежу својих упоришта (види скицу). Јединице VII корпуса спречавале су упорном борбом образовање нових упоришта, а поред тога усмеравале су своја дејства на ликвидацију већ постојећих, те се зато и број упоришта мењао. Између ових упоришта налазиле су се наше јединице. Имајући у виду овако густ распоред упоришта, лако се може закључити да се сваки маневар изводио у врло тешким условима и да су наше јединице морале бити даноноћно на опрези услед велике изложености дејствима непријатеља са свих страна.

Дивизије из састава корпуса распоређиване су по бригадама у рејоне у непосредној близини, најчешће на самој спољној ивици, по-

јединих непријатељевих упоришта са задатком њихове блокаде и спречавања покрета комуникацијама. Свакодневно су се водиле борбе са непријатељевим снагама које су излазиле из упоришта и вршени су напади на његове колоне и саобраћај на комуникацијама. Ове борбе су биле врло динамичне, пошто непријатељ обично није надирао само из једног упоришта већ истовремено из више њих, па су зато положаји бригада били нападани са више страна. Излазе из упоришта — путеве — непријатељ је успевао обично доста брзо да оспособи за покрет тенкова и остале моторизације — уклањањем мина и других препрека. Фронталан отпор непријатељевом надирању дуж комуникација начелно се није пружао, јер наше јединице нису располагале одговарајућим средствима за борбу против тенкова, те је зато он могао да моторизацијом доста брзо продире дуж путева. Бригаде су се упуштале у веће борбе на терену између појединих комуникација, који је био претежно шумовит и испресецан и, према томе, слабо пролазан за моторизацију. Успешном борбом у овим рејонима непријатељ је био често принуђен на повлачење не само својих пешадиских снага које је упућивао, ради обезбеђивања моторизованих јединица, лево и десно од путева, већ и моторизованих које су кретале у напад. Основни услов за успех била је максимална покретљивост бригада и смела самостална дејства и најнижих јединица. То је омогућавало постизање изненађења и прихватање борбе у оним рејонима који су били повољни за наше, а неповољни за непријатељске јединице. Иако је ватрена моћ у таквим дејствима имала важну улогу, она није била одлучујућа, већ је то била способност јединица да брзо изврше маневар на сваком терену.

Сем наведених свакодневних задатака које су извршавале бригаде самостално — сопственим снагама, често су била организована и већа дејства обично нападаног карактера, у којима је учествовало, по плану дивизије, више бригада или, по плану корпуса, обе дивизије и поједини партизански одреди. Оваква дејства нормално су предузимана за ликвидацију појединих непријатељских упоришта, која су била, најчешће, добро утврђена: уређени ровови, бункери, жичане препреке и минско-експлозивне препреке итд. Број бункера је био доста велик, често и више од 50 у једном упоришту.

За извођење једног већег напада морала су се вршити доста велика померања бригада. Често је већи део расположивих јединица (око $\frac{2}{3}$) добијао задатак блокирања и извођења демонстративних напада на околна упоришта са циљем да се непријатељу онемогући слање помоћи нападнутом упоришту. Остале снаге су одређиване за извођење напада. Снаге са задатком блокирања, мада су биле релативно велике, обично нису успевале задржати непријатеља дуже од дан-два, после чега је долазило до пробијања блокаде и удара непријатељских снага у леђа нашим јединицама које су вршиле напад, наравно уколико до тог времена упориште није било ликвидирано (тако је било, на пример, приликом напада на Кочевје у јесен 1943 г. и напада на В Лашће у пролеће 1944 г.). Често су непријатељске колоне из других упоришта пристизале непосредно после ликвидације

упоришта или за време ликвидације последњих жаришта отпора, па су онда наше јединице морале напустити освојено упориште и водити тешке борбе са надмоћним снагама које су их окруживале са свих страна (на пример, напад на Тржишче у лето 1944 г., напад на Штампетов мост у јесен 1944 г., напад на Опчине зими 1944/45 г.).

У то време кад су борбе које су водиле јединице VII корпуса постојале су поред пешадиских партизанских бригада и артиљериске јединице. Непосредно после капитулације Италије, кад је пала у наше руке већа количина артиљериског материјала, приступило се образовању артиљериских јединица по дивизијама. Код XV дивизије оформљена су била два дивизиона и команда артиљерије XV дивизије, која је имала улогу команде артиљериске бригаде, а код XVIII дивизије оформљен је артиљериски дивизион. Нешто касније у саставу команде артиљерије XV дивизије био је оформљен и пешадиски батаљон, такозвани заштитни. Маја 1944 год. непосредно после успешног напада на Жужемберг у коме су учествовале артиљериске јединице XV и XVIII дивизије, била је од ових јединица формирана 1 словенска артиљериска бригада под непосредном командом VII корпуса. На тај начин су дивизије остале без своје органске артиљерије, а корпус је додељивао дивизијама обично за подршку дејстава већег значаја јединице из састава артиљериске бригаде.

Сем ових артиљериских јединица у 1943 години, углавном после капитулације Италије, уведене су у формациски састав бригада такозване пратеће батерије јачине обично по 4 оруђа калибра 65 до 75 мм. У релативно мирном периоду, који је трајао око 2 месеца по капитулацији Италије, кад се у приличној мери смањило број непријатељских упоришта и када су наше снаге имале доста велику ослобођену територију, ове батерије су потпуно оправдале своје постојање, и успешно су подржавале бригаде при ликвидацији преосталих упоришта „беле“ и „плаве гарде“. Крајем октобра 1943 г, за време немачке офанзиве неке од ових батерија (већи број) нису могле одиграти очекивану улогу. Такође у периоду после завршетка непријатељске офанзиве, кад су ослобођена територија и број слободних комуникација осетно смањени, јер је непријатељ у току офанзиве успео да успостави низ нових упоришта, а његова активност била повећана, ове батерије нашле су се у доста неповољним условима. Услед свакодневних врло покретних дејстава једва су могле пратити покрете бригаде и пружати им артиљериску подршку. У таквим ситуацијама ватрена средства, која нису могла да се крећу са пешацима често су кочила покрете бригаде, а понекад и више сметала но користила. Оправданост постојања ових батерија долазила је у питање, те су биле касније у највећем броју случајева узете из састава бригада.

Оваква ситуација одразила се свакако и на организацију и борбену употребу артиљериских дивизиона и доцније артиљериске бригаде VII корпуса.

У условима свакодневних борби са непријатељем, који је вршио испаде најчешће уз помоћ тенкова из својих густо распоређених утврђених упоришта, тј. у условима кад је могао у року од неколико ча-

сова марша стићи до најудаљеније тачке, која се налазила у рукама наших јединица, могућност постојања артиљериских јединица била је стварно минимална. Да би артиљериске јединице могле постојати била су на располагању само два излаза: да се повуку ван зоне свакодневних операција — на ослобођену територију у рејон Чрномел — Метлика или да се прилагоде ситуацији, која је изискивала од артиљериских јединица, да ефикасно извршавају, поред артиљериских, и пешадиске задатке, тј. задатке сличне онима пешадиских бригада. Ово решење је и усвојено и њему је била прилагођена тактика, формација и материјална опрема. Артиљериске јединице размештане су као остале пешадиске бригаде, а по својој улози вршиле су артиљериске или пешадиске задатке.

Пешадиским јединицама — бригадима била је најпотребнија артиљериска подршка при нападним дејствима која су се, опште узев, предузимала са циљем ликвидације појединих утврђених упоришта. Оваква дејства обично су била организована у релативно повољним моментима, кад је било могуће сасредити одговарајуће снаге. Артиљериске јединице придаване су појединим бригадима или дивизијама само за време извођења предвиђених борби, које су заједно са припремама трајале највише 7 дана, а после тога су се враћале у састав свог дивизиона или бригаде. Артиљериски дивизион 15 дивизије и бригада VII корпуса учествовали су до краја рата, тј. у току 20 месеци постојања са улогом пружања артиљериске подршке, у око 40 нападних акција, што значи просечно у 2 акције месечно, при чему је било испалено око 20.000 артиљериских граната.

Ове артиљериске јединице у време кад нису биле ангажоване у борби са задацима артиљериске подршке, добијале су пешадиске задатке, као, на пример, блокирање непријатељских упоришта на одређеном отсеку, затварање једног правца (при чему су готово сваки дан вођене пешадиске борбе са непријатељским снагама које су вршиле испаде), контролисање одређене територије, рушење железничких пруга и сл. При извршавању таквих задатака дивизиони су дејствовали као батаљони, а батерије као пешадиске чете. Сем тога, за ову сврху се поред осталог у саставу бригаде налазио и добро наоружан заштитни батаљон (пешадиски) а батерије су располагале приличним бројем аутоматског оружја.

Пошто се артиљериска бригада налазила у рејонима који су били изложени непријатељским нападима, а већи број дана је била у улози пешадиске јединице, било је немогуће да се у батеријама налазе артиљериска оруђа. Батерије, кад су имале оруђа у рукама, претстављале су доста осетљив циљ, недовољно су биле способне за пешадиска дејства и могле су вршити ограничене маневре, и то само у повољним условима. Зато су се оруђа са муницијом по правилу по завршеном артиљериском дејству склањала у одређене рејоне, где су се закопавала, односно добро маскирала. Рејоне и број оруђа у њима одређивао је штаб бригаде имајући у виду будућа дејства. Тако, на пример, лети 1944 г. један број оруђа налазио се „на Вахти“ (врх Горјанца) са наменом да се искористи касније при подршци плани-

раних дејстава у рејону Бела Крајина — Жумберак — Ново Место, друга група оруђа била је у рејону Смука — Жужемберк са циљем да се употреби при подршци дејстава у рејону Стична — Ново Место — Кочевје, а трећа источно од Кочевја за дејства у рејону Нотрањско. Код оруђа се налазио изванредан део муниције и одговарајући предњаци, односно подвосци. Да не би непријатељу пала у руке исправна оруђа уколико би их случајно пронашао, предузимане су разне мере — најчешће су се затварачи и нишанске справе сакривали одвојено од оруђа. Може се рећи да су оруђа била увек добро скривена јер је непријатељу у времену од готово 2 године само једном успело да пронађе 2 оруђа. То се десило за време велике непријатељеве офанзиве у јесен 1943 г. кад је извршио детаљно чишћење земљишта на сектору где су се случајно ова два оруђа налазила (рејон Требељно). Ово указује на ванредне способности одабраног људства да маскира оруђа. У току борби они ретки поједини борци који су пали у руке непријатељу никад нису одали где је скривена артиљерија. То потврђује њихову високу свест. Треба напоменути да су оруђа сакривана и у непосредној близини непријатељевих упоришта, то јест у рејонима које је он редовно обилазио, али није претпостављао да су баш у тим рејонима оруђа скривена.

Артиљериска бригада била је правовремено обавештавана и консултована о претстојећим дејствима, тако да је могла на време извршити потребне припреме. Анализом распореда оруђа и муниције у појединим рејонима, могућности транспорта, расположивог времена, потреба и осталих елемената ситуације, долазило се до одлуке који број оруђа ће се ангажовати у претстојећој борби.

Деконцентрисани распоред оруђа по групама у појединим рејонима на целој територији дејства корпуса омогућавао је и у тим тешким условима учешће артиљерије са више или мање оруђа у свим значајнијим дејствима 15 и 18 дивизије. На тај начин је био знатно смањен проблем маневра артиљерије у условима кад се није знало где је фронт, а где позадина и кад су се основне па и споредне комуникације налазиле више или мање у рукама непријатеља, односно под његовом контролом, или су на њима биле постављене разне препреке, које су онемогућавале њихово коришћење. Тиме је било сведено на минимум и време потребно за довоз артиљерије на ватрене положаје и оно нормално није било дуже од времена које је било потребно пешадиским бригаама да извршење нужних покрета за заузимање почетног распореда. Артиљерија у том погледу није постављала неке своје захтеве за одлагање почетка дејства. Ово је, даље, доприносило изненађењу и изазвало чуђење код непријатеља, јер је било непојмљиво како се могу у таквим условима вршити тако велики и брзи маневри са оруђима, која су везана за путеве.

Негативна страна ове нужне растреситости артиљериских оруђа била је свакако у томе што у дејствима нису могла увек учествовати сва оруђа. Артиљериска подршка пешадији била је пружана од релативно малог броја оруђа у односу на број којим је артиљерија бригада располагала. Најчешће је употребљавано 2—6, а у појединим

случајевима 12 оруђа, што је било мање од 50% расположиве артиљерије. У току 1945 године кад је бригада располагала оруђима 75 мм М1-4 и кад је ситуација била измењена у појединим случајевима (тада је ангажовано за дејство и преко 24 оруђа). Масовније учешће артиљерије практично је било немогуће не само услед деконцентрације артиљериских оруђа, већ и услед потешкоћа у обезбеђењу транспортних средстава, довољног броја људства и расположивог времена. Према томе, низ објективних чинилаца изискивао је да се одустане од масовније употребе артиљерије.

Питање транспорта оруђа и муниције решавало се на разне начине. Проналажење потребног броја коња и кола претстављало је приличне потешкоће. У почетку се тежило да се у саставу сваког дивизиона налази најнужнији број коња, стим што ће се остали коњи и кола мобилисати из околних рејона у времену кад се буду вршиле припреме за претстојећа дејства. Држање коња у јединицама утицало је на борбену способност артиљерије при вршењу разних пешадиских задатака. У тежим ситуацијама коњи су претстављали бремене, јер су смањивали борбену и маневарску способност јединица. Јединице су коње често губиле и остављале, па се зато касније прешло на давање коња сеоским домаћинствима на привремену употребу, стим што је дивизион водио евиденцију где се коњи налазе. И овакав начин имао је своје недостатке. Покушало се, даље, да се изванредан део теглећих коња концентрише на планини Рог (рејон Топла Ребер). То је било доста сигурно место, јер је непријатељ ређе успевао да угрози тај рејон, а сем тога било је и довољно траве за кошење и пашу. Проблем транспорта је увек постојао у већој или мањој мери, а и проблем обезбеђења фуражи. Сеоска домаћинства, у рејонима где су се најчешће налазиле наше јединице, готово нису ни имала коња јер су их изгубила у току дуготрајног рата, тако да могућност мобилизације коња од 1944 г. и надаље практично није постојала, па је зато бригада морала решавати ово питање самостално.

По донетој одлуци о броју оруђа који ће се ангажовати у претстојећој борби, један део људства одговарајућих батерија, које су дотад вршиле пешадиске задатке, упућиван је у рејоне где су била сакривена њихова оруђа, са задатком да довуче оруђа на ватрене положаје, други део је био ангажован око припремања и дотура муниције из најближих рејона, док је трећи са командантима и командирима одлазио на извиђање путева, рејона ватрених положаја и осматрачница и осматрање циљева. Покрет артиљериских јединица обично се вршио у самосталним колонама, дакле, ван састава пешадиских колона, јер су се правци па и време покрета пешадиских бригада према полазним рејонима за напад ретко поклапали са правцима покрета артиљерије. Такође је извиђање непријатеља и циљева, избор ватрених положаја и осматрачница, које је вршено пре почетка, напада, обично извођено без контакта са пешадиским јединицама, тј. у условима кад није било пешадиских јединица које би спречавале или сигнализале о испадима непријатељских делова. За непосредно обезбеђење покрета артиљерије, за несметано поседање ватрених поло-

жаја и извршавање разних других радњи у таквим условима, а нарочито за обезбеђење повратка артиљерије по завршеној борби, бригада је располагала формациским заштитним (пешадским) батаљоном. Он је обезбеђивао дејство артиљерских јединица и њиме је био отклоњен познат недостатак артиљерије — слаба самоодбрана.

По завршеним дејствима у којима су учествовале артиљерске јединице тежило се да се оруђа одвезу у оне рејоне у којима су се и раније налазила. Ово се није могло увек спровести услед интервенције непријатељских снага. При повратку артиљерија је често налазила на блокиране путеве, заседе и уопште на прилично измењену ситуацију у односу на ону пре почетка дејства. Пешадске јединице су релативно лако излазиле из разних окружења која је припремио непријатељ, захваљујући својој великој покретљивости, док је артиљерија могла користити само одређене правце — путеве. Пешадија није увек у стању да протера непријатеља и ослободи пут за покрет артиљерије и обично није било ни целисходно да се у склопу својих општих задатака сувише ангажује за овакве сврхе. У таквим ситуацијама артиљерске јединице нису могле да изврше предвиђене покрете оруђима већ су их иницијативно скривале по најпогоднијим рејонима, често и у непосредној близини самог упоришта, да би се после тога могле пробити из окружења која је припремио непријатељ.

Ево два примера. После успешног напада на Штампетов мост (на железничкој прузи Љубљана — Постојна) у јесен 1944 године непријатељ је пресекао једини пут по коме се артиљерија могла повући. Оруђа су се морала на брзину сакрити поред самог пута, док је део батерије задржавао пешадском борбом непријатеља. После тога батерија се успешно пробила кроз непријатељски обруч — дејствујући као пешадиска јединица.

После вишедневних борби у јесен 1943 год. Кочевје је било готово потпуно очишћено од непријатеља. Само тврђаву у центру града непријатељ је још упорно бранио. Батерија хаубица 100 мм (2 оруђа) налазила се у центру града, где је непосредним гађањем дејствовала на тврђаву. У то време је јака непријатељска колона с тенковима продрла у град и наше јединице су се морале повући. Артиљерија, пошто је била везана за цесту, повлачила се правцем Рог — с. Полане, где се у то време налазио остали део бригаде. На путу, на удаљењу око 6 км од Кочевја, налазила се јака препрека — засека на дужини од око 1 км, коју је било немогуће отклонити или обићи. Оруђа су се морала одмах сакрити, што значи врло близу Кочевја, док су људство и коњи продужили покрет у одређеном правцу. Оруђа су тако вешто скривена да их непријатељ уопште није пронашао, мада су она у том рејону остала скривена око годину дана.

У условима у којима су се изводила борбена дејства у 1943 и 1944 години, артиљерија је могла доћи до пуног изражаја као што је горе напоменуто само у планским нападним дејствима. У њима је успешно извршавала своје задатке и много је доприносила постигнутим успесима. Нарочито леви примери ефикасног дејства артиљерије

и правилне употребе ватре били су при нападу на Кочевје, Зденску Вас, Жужемберк, Требње, Мирну Печ, Тржишче, Штампетов мост итд.

Намеће се питање зашто је артиљерија употребљавана у одбраненим дејствима само изузетно. Било је више разлога који су диктирали овако једнострану употребу, а који су већим делом изнети већ раније. Природа партизанских борби ретко оправдава чврсту одбрану појединих положаја, јединице се ређе упуштају у фронталне одбранбене борбе, а уколико до њих и дође, онда се изводе еластично, како би се избегли сувишни губици. У оваквим одбраненим дејствима артиљериска подршка би свакако добро дошла, али је тешко остварљива. Често премештање артиљерије, посудање узастопних положаја по дубини и припреме за дејство одвијали би се сувише споро да би се могла правовремено отворити ватра са нових наредних ВП. Сем тога, такви маневри уназад нормално нису били остварљиви ни за пешадиске снаге, јер се обично није располагало одговарајућом дубином слободне територије. Пешадиске јединице, иако су понекипут организовале у почетку фронталну одбрану, под притиском непријатељских снага често се нису повлачиле уназад већ на положаје лево и десно од правца непријатељевог надирања или су обилазиле његове снаге споредним путевима са циљем угрожавања његове позадине, што значи да су се уместо повлачења вршили покрети напред у правцу упоришта, која су служила непријатељу као полазни рејони. У оваквим случајевима за извођење маневара користиле су се стазе или беспутни терен те артиљерија са оруђима којим је располагала није могла пратити пешадију и пружати артиљериску подршку, док је, с друге стране, било немогуће очекивати или тражити да пешадија подешава свој маневар према потребама артиљерије.

Примена артиљерије у борби утицала је и на одређивање времена почетка напада.

Кад су пешадиске јединице дејствовале саме, што значи без подршке артиљерије, напад је редовно почињао ноћу. И прва дејства која су се изводила са артиљериском подршком отпочињала су ноћу, на пример, напад на Шт. Јанж, Доле, Бучку, Кочевје у 1943 г. Из тог периода било је примера успешног ноћног дејства артиљерије мада преко дана нису могле бити извршене никакве припреме. На пример, при нападу на Шт. Јанж у октобру 1943 г. батерија се кретала у колони заједно са пешадијом и око 22 часа, кад су претходнице наишле на предње непријатељске делове, посела је ватрени положај у непосредној близини пута. На хоризонту су се једва примећивале само нејасне контуре села. Друго ништа се није видело, нити се могла оценити даљина до непријатељског упоришта. Наслепо су била испалена прва зрна на разним даљинама. Тако се у селу запалила нека шупа са сеном. После тога могло се успешно гађати, јер је пламен добро осветљавао околину. Након 2 сата борбе наше јединице заузеле су упориште.

У доцнијим дејствима кад се све више рачунало на успешну подршку артиљерије, почетак напада био је обично рано ујутру или предвече, а отпочињао је артиљериском ватром (напади на Требње,

Мирну Печ, Тржишче, Опчине, Стругу итд.). Но, било је случајева кад је напад почињао непосредно пре пада мрака као, на пример, при нападу на Штампетов мост на железничкој прузи Љубљана — Трст у лето 1944 год. Почетак напада био је одређен на пола часа пре пада мрака. Рачунало се да ће артиљерија за 30' видног времена порушити извештан број бункера и тиме припремити јуриш пешадије. Напад се стварно одвијао по предвиђеном плану. Захваљујући шумовитом терену, ујутро на сам дан напада извршено је са командирима одељења извиђање, подељени су циљеви и изабрани ватрени положаји. После подне у највећој тајности и тишини 4 оруђа су постављена на одабране ватрене положаје на ивицу шуме, на удаљењу од око 500 — 800 м од бункера. У одређено време (у 19.30 ч.) на дати сигнал отворена је ватра непосредним гађањем. Непријатељ је био потпуно изненађен, бункери брзо разрушени, а наша пешадија је јуришем протерала непријатеља, чиме су били створени услови за рад минера (могли су довући око 1500 кг експлозива и порушити железнички бетонски мост). Услед овог рушења моста железнички саобраћај на главној и добро чуваној прузи Љубљана — Трст био је обустављен за дуже време.

Одмах по капитулацији Италије предузете су доста опсежне мере у погледу обезбеђења муницијом. Са угрожених рејона муниција се склањала на сигурнија места (највећим делом у рејон Подстенице — Полане). Она се чувала у шумама разбацано, но ипак у малим колима сортирана по калибрима. Од временских непогода била је цело време слабо или никако заштићена. И поред тога могла се доста дуго успешно користити. Муниција заплена приликом капитулације Италије трајала је готово годину дана. После тога је муниција за оруђа италијанског порекла примана од савезника — бацана је из авиона падобранима, а по пријему оруђа 75 мм М1-4, савезници су испоручивали муницију (за ова оруђа) по норми 7 граната на свако оруђе на дан.

При поласку у акцију артиљериске јединице су редовно возиле целокупну предвиђену количину муниције са собом, јер се није могло рачунати да ће се за време борби моћи вршити попуна. Транспорт муниције је вршен на сељачким колима. Но, кад није било довољно кола или се она нису могла, из било ког разлога, користити, муницију су преносили борци, сваки по један метак и то често на доста велика растојања.

У овом чланку изнесене су неке карактеристике дејства партизанске артиљерије, које ће према нашем мишљењу бити од интереса за наш артиљериски кадар. Изнета искуства никако не могу претстављати неко правило како треба да дејствује партизанска артиљерија, јер је начин њене употребе јако разноврстан и свака ситуација намеће примену нових, друкчијих, начина. Можда бисмо могли закључити да изнети поступци могу карактерисати начин употребе артиљерије при подршци партизанских јединица, које дејствују на ограниченом — релативно малом, а добро комуникативном подручју, на коме је непријатељ успоставио густу мрежу утврђених упо-

ришта кад је слободна територија, уколико се о њој може говорити, мале дубине или је нема, јер је сваког дана изложена непријатељском дејству.

У условима који су овде изложени, постојање артиљериских јединица са формацијом и тактиком која одговара фронталним дејствима практично је немогуће. Искуство из НОР показује да је артиљериска подршка потребна, корисна и могућна у партизанским дејствима чак и кад се та дејства одвијају у ситуацији за коју би се могло рећи да нису испуњени ни минимални захтеви који су неопходни за опстанак и употребу артиљериских јединица. Артиљериске јединице морају бити, слично пешадиским, способне да се прилагоде и најтежој ситуацији, и да према указаној потреби, смело и иницијативно примењују нове тактичке поступке.